

В.А. НАБЕРУХІН

(Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки», м. Київ, Україна)

Інституційне забезпечення комерціалізації інтелектуальної власності в Україні

На даний час одним із актуальних завдань наукової спільноти є розробка та впровадження прогресивних методів залучення інтелектуальної власності до господарського обороту задля отримання максимального ефекту від її використання. Стаття присвячена структуризації складових інституціонального забезпечення комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності. За результатами дослідження визначено структуру інституціонального забезпечення комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності. Охарактеризовано елементи формальної складової інституційного забезпечення комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності – формальні інститути та інституції. Розкрито неформальні інститути інституціонального забезпечення комерціалізації інтелектуальної власності. Запропонована структура інституційної бази, що включає систему законодавства, норм, нормативів, державних органів, наукових установ, забезпечить їх впорядкування та узагальнення, що дозволить запровадити ефективні методи комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності.

Ключові слова: об'єкти інтелектуальної власності, комерціалізація, інституціональне забезпечення, формальні інститути, неформальні інститути.

В.А. НАБЕРУХІН

(Национальный научный центр «Институт аграрной экономики», г. Киев, Украина)

Институциональное обеспечение коммерциализации интеллектуальной собственности в Украине

В настоящее время одной из актуальных задач научного сообщества является разработка и внедрение прогрессивных методов привлечения интеллектуальной собственности в хозяйственный оборот для получения максимального эффекта от ее использования. Статья посвящена структуризации составляющих институционального обеспечения коммерциализации объектов интеллектуальной собственности. По результатам исследования определена структура институционального обеспечения коммерциализации объектов интеллектуальной собственности. Охарактеризованы элементы формальной составляющей институционального обеспечения коммерциализации объектов интеллектуальной собственности – формальные институты и учреждения. Раскрыты неформальные институты институционального обеспечения коммерциализации интеллектуальной собственности. Предложенная структура институциональной базы, включающей систему законодательства, норм, нормативов, государственных органов, научных учреждений, обеспечит их упорядочения и обобщения, позволит внедрить эффективные методы коммерциализации объектов интеллектуальной собственности.

Ключевые слова: объекты интеллектуальной собственности, коммерциализация, институциональное обеспечение, формальные институты, неформальные институты.

V.A. NABERUKHIN

(‘Institute of Agrarian Economics’ National Scientific Centre, Kyiv, Ukraine)

Institutional Support of Intellectual Property Commercialization in Ukraine

Currently one of the relevant tasks of the scientific community is the development and implementation of the advanced methods of the intellectual property involvement to the economic turnover to obtain maximum impact from its use. The article is devoted to the structuring of components of institutional support commercialization of intellectual property. Based on the research findings, the structure of institutional support of intellectual property commercialization was identified. Formal constituent elements of institutional support of intellectual property commercialization were characterized - formal institutes and institutions. Informal institutes of the institutional support of intellectual property commercialization were disclosed. Structure of the institutional framework was proposed. It

includes the system of legislation, rules, regulations, state authorities, scientific institution, and will provide them with adjustment and generalization that will establish effective methods of intellectual property commercialization.

Keywords: *intellectual property, commercialization, institutional support, formal institutions, informal institutions.*

Постановка проблеми. Україна перебуває на завершальному етапі формування національного інституційного забезпечення сфери інтелектуальної власності, що базується на міжнародних нормах та стандартах. Існуючий інституційний базис управління сферою інтелектуальної власності має здебільшого регуляторний пріоритет, спрямований на вирішення питань охорони та захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності. Разом з тим, поза увагою залишаються проблеми корпоративного (комерційного) характеру – розробки та впровадження прогресивних методів залучення інтелектуальної власності до господарського обороту задля отримання максимального ефекту від її використання: фінансового для власників та соціально-економічного для суспільства. Розширення меж компетенції національної системи інтелектуальної власності в бік її комерціалізації потребує узагальнення ієрархії та відпрацювання ефективної взаємодії інститутів, що функціонують в цій сфері з метою їх спрямування в «комерційне русло».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичний фундамент досліджень інтелектуальної власності становлять праці Г. Беккера, П. Друкера, Л. Едвінссона, М. Мелоуна, К. Свейбі. Фундаторами науково-практичної бази з інтелектуальної власності в Україні є Г. Андрощук, О. Бутнік-Сіверський, В. Гейць, А. Чухно, О. Шкурупій та інші. Інституціональне середовище розвитку інтелектуальної власності досліджували О. Гончаренко, В. Столярчук, Ю.Є. Якубівська. Фінансово-економічні аспекти сфери інтелектуальної власності досліджували Ю. Бездушна, В. Жук, І. Жураковська, Н. Столярчук та інші. Разом з тим, до теперішнього часу відсутні поглиблені теоретичні напрацювання з питань ефективного функціонування та взаємодії інститутів, спрямованої на комерціалізацію інтелектуальної власності в Україні. Актуальність таких досліджень викликана наявністю різних форм власності та організаційно-правових форм суб'єктів господарювання як державного, так і приватного сектору, задіяних у процесі створення та використання об'єктів інтелектуальної власності. Наявність виваженого, дієвого інституційного забезпечення та його «комерційне» спрямування забезпечить зростання рівня прибутковості використання об'єктів інтелектуальної власності (далі – ОІВ) в цивільно-правових угодах та загальноекономічний ефект у вигляді податкових надходжень від операцій із залученням об'єктів інтелектуальної власності.

Враховуючи вищезазначені пріоритети наукових досліджень **метою публікації** є структуризація складових інституціонального забезпечення комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності.

Виклад основних результатів дослідження. За час незалежності в Україні створено потужну

інституційну базу розвитку сфери інтелектуальної власності, що є важливим механізмом сприяння соціально-економічному розвитку держави. О.В. Гончаренко, розглядаючи складові інституціонального середовища інноваційної діяльності, зазначає, що в широкому розумінні вони є сукупністю інститутів, пов'язаних з інноваційною діяльністю. У вузькому розумінні – це сукупність формальних і неформальних правил та моделей поведінки у сфері інноваційної діяльності економічних суб'єктів [1]. За визначенням В.Ф. Ісламутдінова це «сукупність різних органів (переважно суспільних і державних), які включені в процес створення, поширення наукових і технічних знань та управління ними» [5, с. 80].

Розділяючи інституційне середовище інноваційної діяльності за рівнем формалізації на формальні та неформальні, О.В. Гончаренко до формальних інституцій відносить законодавчо встановлені пільги для інноваційних організацій, інститут захисту інтелектуальної власності та інші. До неформальних інституцій дослідник відносить прийняті у бізнес-середовищі норми преміальних і заохочувальних виплат для працівників, що активно займаються інноваційною діяльністю, або норми, згідно з якими відбувається відбір претендентів на венчурне фінансування [1].

На нашу думку, інституційна база розвитку відносин у сфері інтелектуальної власності значно ширша і включає сукупність формальних, неформальних інститутів та організаційно-інфраструктурну базу комерціалізації ОІВ (рис. 1).

Формальне інституційне забезпечення розвитку сфери інтелектуальної власності в Україні включає: законодавство, державні та судові органи, наділені відповідними повноваженнями в сфері інтелектуальної власності, наукові та освітні установи, громадські організації та інші структури, що беруть активну участь в реалізації державної політики у цій сфері та вирішенні широкого кола завдань з надання правової охорони, управління, реалізації й захисту прав інтелектуальної власності (рис. 2).

Глобальні (наднаціональні) інститути. Охорона інтелектуальної власності у глобальному контексті регулюється низкою міждержавних угод. Серед них важливе місце посідає Угода ТРІПС – угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності. Вона є необхідною умовою для країн, що вступають до СОТ. Дана Угода регулює питання, пов'язані з функціонуванням та захистом патентів, авторського права та суміжних прав, промислових зразків, компонування інтегральних мікросхем, комерційної тасмниці, зазначення географічного походження товару, тобто саме тих об'єктів інтелектуальної власності, які підлягають комерціалізації та надають своїм власникам конкурентні переваги за умови ефективної їх реалізації [9].

Рис. 1. Інституціональне забезпечення комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності
Джерело: розроблено автором.

Рис. 2. Структура формальної складової інституційного забезпечення комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності

Джерело: розроблено автором.

Римська конвенція з охорони інтересів виконавців, виробників фонограм та органів мовлення (1961 р.) базується на особливому принципі – принципі «національного режиму», тобто надання іноземним суб'єктам тих же прав, що і національним громадянам країн-учасниць. Україна є учасником Римської конвенції з 2001 року. Женевська Конвенція про охорону інтересів виробників фонограм від незаконного відтворення (1971 р.) є інструментом для охорони виробників фонограм у тих країнах, законодавство яких не визнає копірайтоспроможності звукозаписів [2, с. 194]. Україна приєдналася до Женевської конвенції у 1999 році. На думку Ю.С. Якубівської, до важливих формальних інститутів глобального права угод у галузі охорони авторського та суміжних з ним прав доречно додати Всесвітню (Женевську) конвенцію про авторське право (1952 р.) Вона побудована на засадах територіальності та передбачає перелік майнових і немайнових прав. Даною конвенцією встановлено знак охорони авторського права шляхом зображення символу © [9].

Важливими документами у сфері промислової власності є Мадридська і Ніццька угоди та Паризька конвенція. Згідно Мадридської угоди про міжнародну реєстрацію знаків (1891 р.), країною походження товарного знака вважається країна, де заявник має промислове або торгівельне підприємство. Терміном міжнародної реєстрації знаків для товарів та послуг вважається термін у двадцять років. Згідно даної угоди реєстрація знаків для товарів та послуг має статус «міжнародної», оскільки кожна реєстрація має чинність у декількох країнах, а тому і у всіх державах-учасниках. Україна є учасником Мадридської угоди з 2000 року. Ніццька угода про міжнародну сертифікацію товарів і послуг для реєстрації знаків (1957 р.) містить відповідну класифікацію, яка використовується відповідно до Мадридської угоди і містить 34 класи товарів і 8 класів послуг. Україна є учасником угоди з 2000 року. Паризька конвенція про охорону промислової власності (1883 р.) містить глобальні засади охорони промислової власності та поширюється не тільки на промисловість і торгівлю, але й на

сільськогосподарське виробництво і добувну промисловість, всі продукти промислового або природного походження [2, с. 189]. Україна приєдналася до Паризької конвенції ще у складі СРСР у 1965 р., а у 1997 р. членство було перезатверджено на території незалежної держави.

Формальні національні інститути включають комплексну нормативна база з інтелектуальної власності, яка являє собою ієрархічну систему правових норм [6]. Основні норми права громадян на володіння, користування та розпорядження результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності, а також на свободу їхньої літературної, наукової та технічної творчості, захист інтелектуальної власності, авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, викладені у статтях 41 і 54 Конституції України. За 20 років розвитку відносин у сфері інтелектуальної власності в Україні створено розгалужену сучасну нормативну базу з питань правової охорони інтелектуальної власності, положення якої узгоджуються із загальновизнаними на міжнародному рівні підходами до забезпечення такої охорони. Зокрема з підходами, визначеними в міжнародних договорах, які адмініструє Всесвітня організація інтелектуальної власності (далі – ВОІВ), а також вимогами Угоди про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності Світової організації торгівлі. В Україні діють 10 спеціальних законів у сфері інтелектуальної власності, вона є учасницею 22 багатосторонніх міжнародних договорів, що діють у цій сфері, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Правовідносини, пов'язані з правовою охороною інтелектуальної власності, регулюються також близько ста нормативно-правовими актами. Окремі норми права інтелектуальної власності містяться також у 26 інших законах України [6].

Глобальні формальні інституції включають світові та міжнародні організації у сфері інтелектуальної власності. В.М. Столярчук провела систематизацію ключових інститутів глобального ринку об'єктів інтелектуальної власності – інститут комерціалізації та захисту прав ІВ (національні патентні відомства, СОТ, Міжнародна асоціація з охорони промислової власності, Міжнародна федерація винахідницьких організацій, Міжнародна федерація патентних повірених, Альянс прав власності, Міжнародна асоціація власників товарних знаків та ін.), інститут ціноутворення, інститут конкуренції, інститут посередництва (патентно-ліцензійні, рекламні та консалтингові організації, центри впровадження технологій та інноваційні біржі) [7].

Центральним органом, що регулює функціонування інтелектуальної власності в глобальному контексті є Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ). І. Дахно виділяє наступні функції Всесвітньої організації інтелектуальної власності:

– сприяє укладенню нових міжнародних договорів та удосконаленню національного законодавства;

– надає технічну допомогу країнам, що розвиваються;

– збирає й поширює інформацію;

– забезпечує роботу служб, що спрощують одержання охорони винаходів, знаків і промислових зразків, коли відповідна охорона отримується у кількох країнах;

– сприяє розвитку інших видів адміністративного співробітництва між державами-членами [2, с. 163].

Формальні інституції національного рівня представлені державними та судовими органами, які наділені відповідними повноваженнями в сфері інтелектуальної власності, науковими та освітніми установами, громадськими організаціями та іншими структурами, що беруть активну участь в реалізації державної політики у цій сфері. Центральним органом виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері інтелектуальної власності є Державна служба інтелектуальної власності України. До сфери управління Державної служби входять: Державне підприємство «Український інститут промислової власності», що здійснює експертизу заявок на об'єкти промислової власності (у його складі діє Філія «Український центр інноватики та патентно-інформаційних послуг»); Державна організація «Українське агентство з авторських і суміжних прав», що здійснює управління правами авторів; Державне підприємство «Інтелзахист» – виконує функцію видачі контрольних марок для маркування примірників окремих об'єктів авторського права та суміжних прав.

Важливою складовою інституціонального забезпечення комерціалізації інтелектуальної власності є саме *неформальні інститути* (рис. 3).

Корпус творців є первинним по відношенню до всіх інших складових інституційного забезпечення. Творці консолідовані в низці спілок: Товариство винахідників і раціоналізаторів України, Всеукраїнська профспілка винахідників та інноваторів, Національна спілка письменників України, Всеукраїнська громадська організація «Всеукраїнська Ліга Авторів» та інші. Корпус представників у справах інтелектуальної власності є невід'ємною частиною Національної системи інтелектуальної власності. Згідно з чинним законодавством патентними повіреними забезпечується представництво фізичних і юридичних осіб у Державній службі та установах, що входять до сфери її управління. Представництво через патентного повіреного є факультативним для резидентів та обов'язковим для нерезидентів. Державна служба здійснює атестацію патентних повірених і на теперішній час в Україні цей статус мають більш ніж 400 осіб. Переважна кількість патентних повірених входить до Всеукраїнської асоціації патентних повірених України. Окрім своєї основної функції (здійснення представництва), патентні повірені беруть активну участь у розбудові державної системи правової охорони інтелектуальної власності, зокрема з питань удосконалення законодавства [6].

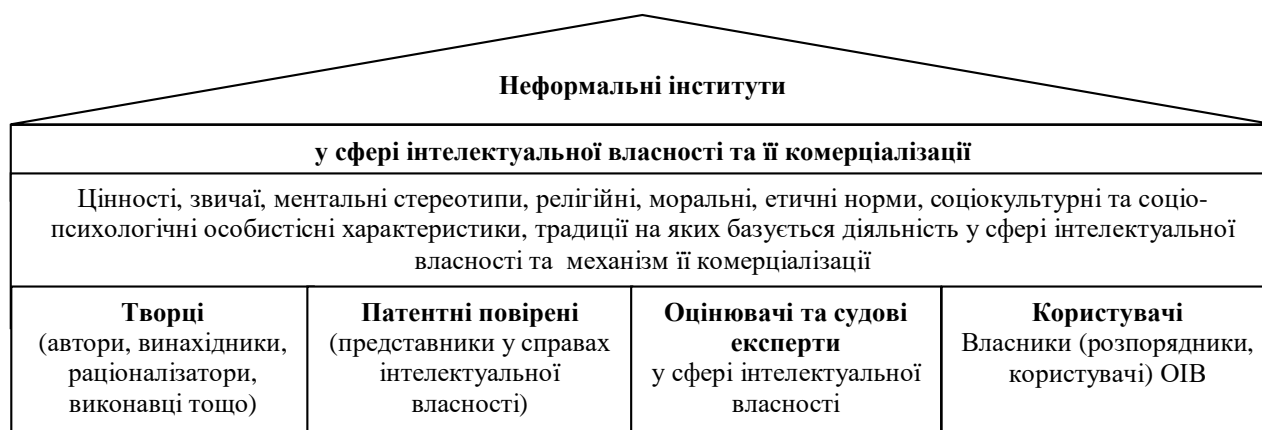

Рис. 3. Неформальна складова інституціонального забезпечення комерціалізації інтелектуальної власності

Джерело: розроблено автором.

Професійна діяльність оцінювачів об'єктів інтелектуальної власності є необхідною та значимою, зокрема для впровадження об'єктів інтелектуальної власності в інноваційний процес. Вона здійснюється відповідно до Закону України «Про оцінку майна та професійну оціночну діяльність в Україні» і Національного стандарту № 4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 3 жовтня 2007 р. № 1185. Оцінювачі діють за наявності в них сертифікатів, порядок видачі яких визначено Положенням про порядок видачі сертифікатів суб'єктів оціночної діяльності, затвердженим наказом Фонду державного майна України від 14 березня 2002 р. № 479.

Організаційно-інфраструктурна складова інституційного забезпечення комерціалізації інтелектуальної власності включає елементи і відносини, які забезпечують та підтримують на відповідному рівні функціонування системи (інфраструктура), а також користувачів цієї системи. Інфраструктура системи інтелектуальної власності складається із сукупності елементів і відносин, призначення яких спрямоване на підтримання та забезпечення належного функціонування цієї сфери. Інфраструктура забезпечує здійснення організаційних, інформаційних і консалтингових аспектів діяльності зі створення та впровадження об'єктів інтелектуальної власності [6].

Висновки. Багатоаспектний і міжгалузевий характер інтелектуальної власності потребує наявності функціональної та ефективної системи інституціонального забезпечення комерціалізації інтелектуальної власності, що здатна спростити процеси отримання захисту, впровадження та освоєння результатів інтелектуальної діяльності в інтересах як розробників, так і власників та користувачів об'єктами інтелектуальної власності. Запропонована структура інституційної бази, що включає систему законодавства, норм, нормативів, державних органів, наукових установ забезпечить їх впорядкування та узагальнення, що дозволить запровадити ефективні методи комерціалізації ОІВ та

прозорі, дієві фінансово-економічні механізми повноцінного залучення їх до господарського обороту.

4 Список використаних джерел

1. Гончаренко, О. В. Інституціональне середовище інноваційного розвитку агропромислового виробництва / О. В. Гончаренко // Ефективна економіка. – 2014. – № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.m.nayka.com.ua/?op=1&j=efektivna-ekonomika&s=ua&z=3598>
2. Дахно, І. І. Право інтелектуальної власності [Текст]: навч. посіб. / І. І. Дахно; вид. 2-ге, перероб. і доп. – Київ: Центр навчальної літератури, 2006. – 278 с.
3. Жук, В. М. Інституціональне забезпечення розвитку бухгалтерського обліку в Україні [Текст] / В. М. Жук // Фінанси України. – 2010. – № 11. – С. 101-110.
4. Жураковська, І. В. Оцінка інтелектуальної власності в АПК: міжнародний досвід та вітчизняний підхід [Текст] / І. В. Жураковська // Облік і фінанси АПК. – 2007. – № 3-5. – С. 139-147.
5. Исламутдинов, В. Ф. Сущность и классификация институтов институциональной среды инновационной деятельности [Текст] / В. Ф. Исламутдинов // Журнал институциональных исследований. – 2014. – Том 6, № 2. – С. 79-90.
6. Офіційний веб-портал Державної служби інтелектуальної власності України / Нормативні і правові акти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sips.gov.ua/ua/normative_acts.html
7. Столярчук, В. М. Інституціоналізація глобального ринку об'єктів інтелектуальної власності [Текст]: автореф. дис. кандидата екон. наук: 08.00.02 / В. М. Столярчук; ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». – К., 2013. – 20 с.
8. Шпикуляк, О. Г. Інституціоналізація інноваційної діяльності в аграрній сфері економіки [Текст] / О. Г. Шпикуляк, Л. І. Курило // Облік і фінанси АПК. – 2010. – № 3. – С. 114-117.
9. Якубівська, Ю. Є. Імплементация міжнародних норм у сфері інтелектуальної власності в національну практику в контексті підвищення ефективності інституційного середовища / Ю. Є. Якубівська // Ефективна економіка. – 2015. – № 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4430>

4 References

1. Honcharenko, O. V. (2014). Instytutsionalne seredovyshe innovatsiinoho rozvytku ahropromysloвого vyrobnytstva [The institutional environment of innovative development of agricultural production]. *Efektivna ekonomika*, No. 5. Retrieved from <http://www.m.nayka.com.ua/?op=1&j=efektivna-ekonomika&s=ua&z=3598>
2. Dakhno, I. I. (2006). *Pravo intelektualnoi vlasnosti [Intellectual property rights]*. (2nd edition). Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury.
3. Zhuk, V. M. (2010). Instytutsionalne zabezpechennia rozvytku bukhhalterskoho obliku v Ukraini [The institutional support of the accounting development in Ukraine]. *Finansy Ukrainy*, No. 11, 101-110.
4. Zhurakovska, I. V. (2007). Otsinka intelektualnoi vlasnosti v APK: mizhnarodnyi dosvid ta vitchyzniani pidkhid [Assessment of intellectual property in agriculture: international experience and national approach]. *Oblik i finansy APK*, No. 3-5, 139-147.
5. Islamutdinov, V. F. (2014). Sushchnost i klassifikatsiya institutiv instytutsionalnoi sredy innovatsionnoi deiatelnosti [Essence and classification of the institutions of the institutional environment of innovative activity]. *Zhurnal instytutsionalnykh issledovaniy*, No. 2, Vol. 6, 79-90.
6. Official web-portal of the State Service of Intellectual Property of Ukraine / Laws & Regulations. Retrieved from http://sips.gov.ua/ua/normative_acts.html
7. Stoliarchuk, V. M. (2013). *Instytutsionalizatsiia hlobalnoho rynku obektiv intelektualnoi vlasnosti [The institutionalization of the global IP market]* (abstract of PhD dissertation). – Kyiv: Kyivskiy natsionalnyi ekonomichnyi universytet imeni Vadyma Hetmana.
8. Shpykuliak, O. H. & Kurylo, L. I. (2010). Instytutsionalizatsiia innovatsiinoi diialnosti v ahrarnii sferi ekonomiky [Institutionalization of innovation in the agricultural sector of the economy]. *Oblik i finansy APK*, No. 3, 114-117.
9. Yakubivska, Yu. Ye. (2015). Implementatsiia mizhnarodnykh norm u sferi intelektualnoi vlasnosti v natsionalnu praktyku v konteksti pidvyshchennia efektyvnosti instytutsiinoho seredovyshecha [The implementation of international standards on intellectual property in national practice in the context of improving the efficiency of the institutional environment]. *Efektivna ekonomika*, No. 10. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4430>